

Başlangıçtan Günümüze Türklerde Seyahat / Selçuklular Döneminde Anadolu'ya Gelen Dervişler ve Seyahatleri-Malazgirt Zaferinden Sonra Gelenler-II

Travelling in Turks from the Beginning to the Present / Dervishes Who Came to Anatolia During the Seljuk Period and Their Travels-Those Who Came After the Manzikert Victory-II

İsmail TURAN

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Fen- Edebiyat Fakültesi

Anahtar sözcükler:

Seyahat, Anadolu, Türkiye Selçuklu Devleti, Derviş.

Key words:

Travelling, Anatolia, Turkish Seljuk State, Dervish.

ÖZ

Anadolu, Malazgirt Zaferi sonrasında Türk-İslam fetihleriyle Türk-İslam yurdu hâline gelmiştir. Büyük Selçuklu Devleti hanedanına mensup kişilerin kurduğu Türkiye Selçuklu Devleti zamanında ise Türk-İslam dünyası için Anadolu şehirleri birer ilim, kültür ve medeniyet merkezi olmuştur. Özellikle Türkiye Selçuklu Devleti hükümdarlarının âlimleri, dervişleri, sanatkârları koruyup kollamaları ve onlara çeşitli imkânlar tanımaları dönemin önemli simalarının Anadolu'ya gelip yerleşmelerinde etkili olmuştur. Bu yazıda adı geçen dönemde Anadolu'ya gelen bazı dervişlerin ve mutasavvıfların seyahatleri üzerinde durulacak; buldukları, uğradıkları ve konakladıkları şehirler, beldeler ve coğrafyalar verilmeye çalışılacaktır. Seyahatleri esasında temas ettikleri önemli kişiler ve bunlarla olan münasebetlerinin bazı kesitleri üzerinde durulacaktır.

ABSTRACT

Anatolia became a Turkish-Islamic homeland with the Turkish-Islamic conquests after the Manzikert Victory. Anatolian cities became centers of science, culture and civilization for the Turkish-Islamic world during the period of the Turkish Seljuk State, founded by the members of the Great Seljuk State dynasty. Especially the protection of scholars, dervishes and artisans by the rulers of the Turkish Seljuk State and the various opportunities provided to them were effective in the settlement of important figures in Anatolia. This article focuses on the travels of some dervishes and sufis who came to Anatolia in the mentioned period above. It tries to give the cities, towns and geographies they visited and stayed in. We focus on the critical people they came into contact with and some sections of their relations with these people during their travels.

SADREDDİN KONEVÎ (ö. 673/1274)

Tam künyesi Ebü'l-Meâlî Sadrüddîn Muhammed b. İshâk b. Muhammed b. Yûsuf Konevî olan Sadreddin Konevî, Vahdet-i vücûd düşüncesinin Muhyiddin İbnü'l-Arabî'den sonraki en önemli temsilcisidir (Demirli 2008). Babası bir önceki yazıda üzerinde durulan Mecdüddin İshâk'tır. Konevî 1209 yılında Malatya'da dünyaya gelmiştir. Babasının devlet adamı olması hasebiyle devrin ünlü isimlerinden ders alma fırsatı bulmuştur. Bu isimlerin en ünlüsü şüphesiz Muhyiddin İbnü'l-Arabî'dir. Konevî ve İbnü'l Arabî arasındaki iyi ilişkiler İbnü'l Arabî'nin ölümüne kadar devam etmiştir.

Sadreddin Konevî, çocukluk ve gençlik yıllarında İbnü'l Arabî ile çeşitli bölgelere seyahat etmiştir. İbnü'l Arabî'nin ölümünden sonra Konevî Konya'ya gelmiş, buraya yerleşmiş ve ömrünün sonuna kadar burada yaşamıştır.

Konevî, Mısır, Şam, Hicaz bölgelerine seyahatler yapmış, bölgedeki âlim ve sufilerle ilişkiler kurmuştur. Konevî'nin Kudüs'e de seyahatte bulunduğu bilinmektedir (Demirli 2008).

MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN-İ RÛMÎ (ö. 672/1273)

Mevlânâ, Bahâeddin Veled'in oğlu olarak 6 Rebülevvel 604'te (30 Eylül 1207) Belh'te doğmuştur. Asıl adı kendi eseri olan Mesnevî'de Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin el-Belhî olarak

geçmektedir. Mevlânâ ise “Efendimiz” manasında onu yüceltmek için verilmiş bir ünvandır. Kendisi için “Hudâvendigâr” (hükümdar, sâhip, efendi) ünvanı da kullanılmıştır. Çok sayıda eser kaleme almıştır. Bu eserler *Dîvân-ı Kebir*, *Mesnevî*, *Fîhi mâ fih*, *Mecâlis-i Seb’a ve Mektûbât*’tır (Gölpınarlı 1985; Can 2013; Önder 1986; Öngören 2004).

Mevlânâ, babası Bahâeddin Veled’in ölümünün ardından yaklaşık iki yıl sonra zahir ilminde derinleşmek için Şam’a gitmiştir. Bu Mevlânâ’nın ilk seyahatidir (Eflâkî 1973). Halep şehrine varınca Halaviye Medresesi’ne yerleşmiş, bir müddet burada kalmıştır. Mevlânâ’nın Şam’da dört ile yedi yıl arasında kaldığı rivayet edilmektedir (Eflâkî 1973). Burada kendisine çok sayıda mürit edinmiştir. Şam’dan geri Kayseri üzerinden Konya’ya dönmüştür.

Mevlânâ’nın Halep ve Şam seyahatleri tekrar etmiş ve bu seyahatler sırasında çeşitli olaylar meydana gelmiştir. Bu seyahatlerden birisi hakkında Şeyh Kemaleddin-i Tebrizi el-Hadim’in dilinden Eflâkî şu rivayeti nakletmektedir:

Halep şehrinde Mevlânâ hazretleri ile beraberdim. Birkaç gün orada kaldık. Bir gün pazar tarafına gidip bir bakkaldan bir şey satın aldım. Bakal birdenbire küfredip beni incitti. Geldim, o halkın yabancılara karşı olan düşmanlığını Mevlânâ hazretlerine anlattım. Mevlânâ halktan çok incindi ve “Moğol askeri gelecek, burayı harap edecek, bu şehirden gitmemiz lazımdır,” buyurdu. Tam Şam tarafına hareket ettiğimiz vakit, arkamızdan Moğol askeri Halep’e girdi ve orayı harap etti. Zavallı bakkalı da parça parça ettiler. Yine Şam yolunda o hazretten müşahade ettiğim ve gördüğüm keramet ve şecaatlerden biri de şu idi; bizim deveci başı bir yerde “Mutlaka buraya konalım,” diye ısrar etti. Mevlânâ hazretleri razı olmadı. Deveci başı, kavga arayarak ilerledi ve “Gitmiyorum,” dedi. Mevlânâ hazretleri onun kulağının tozuna bir yumruk indirdi. Deveci derhâl tepetaklak yere yuvarlandı. Mevlânâ her iki elini sıkıca bağlayıp onu mübarek omuzuna alıp yürüdü. Bir fersaha yakın gitti, güzel otları bulunan bir yeşillığe kondu ve deveciye: “Ey aptal, haydi, diyelim ki, bize karşı merhametin ve şefkatin yoktur; develerine de mi acımıyorsun? Çünkü o konak, kurak bir yerdi. Bu gece o konak yeri, Moğol askerinin konak yeri olacak ve Moğol askeri o havaliyi altüst edecek,” dedi. Hakikaten Moğol askeri konak konak onların arka-

sından yetiştiler ve Halep vilayetini harap ettiler (Eflâkî 1973).

Mevlânâ’nın, Şems-i Tebrizî’nin Konya’da ortadan kaybolmasından sonra onu aramak için Şam’a seyahat ettiği *Menâkıbü’l-ârifin*’de ifade edilmektedir (Eflâkî 1973). Mevlânâ Celâledin Rumî’nin kerametlerini ortaya koyduğu bazı seyahatleri de olmuştur. Bu seyahatlerin en dikkat çekenini şöyledir:

Rivayete göre bir gece Mevlânâ ortadan kaybolmuştur. Eşi Mevlânâ’yı medresede ve çeşitli yerlerde aramış fakat bulamamıştır. Daha sonra uyuyan Kira Hatun, bir an uyandığında Mevlânâ’nın namaz kıldığını göreyak yanına varmış ve namaz bittikten sonra ayaklarını kucağına alarak ovmaya başladığı sırada Mevlânâ’nın ayaklarının toz içerisinde, ayak parmaklarının arasında renkli kumlar olduğunu görmüştür. Bunun sebebinin ne olduğunu sorunca Mevlânâ şöyle cevap vermiştir: “Kâbe-i Muazzama’da da ima bizim sevgimizden bahseden gönül sahibi bir derviş vardı. Bir müddet onunla görüşmeye gittim ve bu da Hicaz kumudur, onu sakla kimseye söyleme.” Bu cevap üzerine Kira Hatun içinden “Bu ne büyük bir sefer ve dolaşmadır.” diye geçirmiştir. Mevlânâ “Bu kumların hepsini topladım, bir miktarını bir kâğıt içerisine koyup meliklerin melikesi Gürcü Hatun’a gönderdim ve bu büyük seyahati ve mekân tayyini (tayy-ı mekân) ona bildirdim. Gürcü Hatun’un itikadı bir iken bin oldu ve bunun için o kadar bahşişler verdi ki parmakla sayılmaz” demiştir (Eflâkî 1973).

HACI BEKTÂŞ-I VELÎ (ö. 669/1271 [?])

Bektaşîlik tarikatının kurucusu olarak kabul edilen Türkmen şeyhidir (Ocak 1996). Asıl adı Bektaş’tır. Ölümünden sonra Hacı Bektaş-ı Veli olarak anılmıştır. Hacı Bektaş-ı Veli Rûm abdallarının piri-dir. Alevi-Bektaşî öğretisinin önde gelen ismidir. Onun hakkında önemli bilgiler veren eser *Hacı Bektaş Vilâyetnâmesi*’dir (Ocak 1996).

XII. yüzyılda Moğol istilası önünden Anadolu’ya yapılan göçlerle buraya geldiği düşünülmektedir. Babailer İsyanından sonra bir müddet ortadan kaybolmuş ve daha sonra Karayol’da (Hacıbektaş) ortaya çıkmıştır. Burada ömrünün sonuna kadar mütevazı bir hayat yaşamıştır. Ancak menkıbevi anlatımlara göre onun da bir şeyh-derviş olarak

bazı amaçlar doğrultusunda seyahat ettikten sonra Anadolu'ya gelerek yerleştiği görülmektedir.

Anlatıya göre Hacı Bekâş-ı Veli küçükken önce ünlü Sûfi Lokmân-ı Perende'nin, daha sonra onun tavsiyesi üzerine Ahmed Yesevi'nin yanına eğitim almaya gitmiştir. Burada kerametler göstermiş, Ahmed Yesevi'nin "nefes evladı" olan Kutbüddin Haydar'ı esir edildiği Bedahşan ilinde kâfirlerin elinden kurtarmıştır. Ahmed Yesevi onun artık olgunlaştığına inanmış ve ona halifelik sembolleri olan taç, şamdan, seccade, sofra ve alem vererek beline tahta kılıcı kuşatarak Diyar-ı Rûm'a (Anadolu) göndermiştir. Hacı Bektaş-ı Veli önce Mekke'ye giderek hac farızasını yerine getirmiş ve "Hacı" ünvanını almıştır. Dönüşte Necef ve Kerbelâ'yı ziyaret ederek Anadolu'ya geçmiş ve Karayol'a yerleşmiştir (Ocak 1996).

ÂRİF ÇELEBİ (ö. 719/1320)

Arif Çelebi, Sultan Veled'in oğlu, Mevlânâ'nın torunudur. 8 Zilkade 670'te (6 Haziran 1272) Konya'da doğmuştur (Yazıcı 1991). Arif Çelebi dedesi Mevlânâ'nın yanında büyümüş, yetişmesinde daha çok ondan etkilenmiştir. Öyle ki zaman zaman babası Veled'in bu konuda serzenişleri olduğu eserlerdeki bazı kayıtlara yansımıştır. *Menâkıbü'l-ârifin*'de geçen bilgilere göre Arif Çelebi, ilk seyahatini İlhanlı hükümdarı Gazan Han (1295-1304) döneminde yapmıştır. Arif Çelebi, Irak-ı Acem ülkesini görmek ve bu ülkenin uluları ile tanışmak amacıyla seyahate çıkmıştır (Eflâkî 1973).

Arif Çelebi, ikinci seyahati sırasında yine İran'da Merend şehrine uğramıştır (Eflâkî 1973). Bu seyahat sırasında Arif Çelebi'nin yanında bilginlerden ve emirlerden bir cemaat, Sultan Veled'in müritlerinden ve Geyhatu Han'ın (1291-1295) yakınlarından emir Muhammed Sekurcî ve Gazan Han'ın (1295-1304) yakın adamlarından Cican'ın oğlu Polat Bey bulunmuştur (Eflâkî 1973). Bu seyahat sırasında Şeyh Celaleddin İshak-ı Merendî'nin zaviyesine uğramıştır. Merend'de bir süre kalan Arif Çelebi buradan Tebriz'e hareket etmiştir (Eflâkî 1973).

Arif Çelebi, Anadolu'nun çeşitli şehir ve bölgelerine çok sayıda seyahat yapmış; gittiği yerlerde konaklamıştır. Menteşeoğulları Beyliği coğrafyasına, Lâdik şehrine, Karahisar-ı Develi Kalesi'ne, Irak-ı Acem'de Kûr Suyu'na, Alaiye şehrine, Beyşehir'e,

Kayseri'ye, Kastamonu'ya, Akşehir'e, Birgi şehrine, Kütahya'ya, Larende'ye, Aksaray'a ve Bayburt'a gitmiştir (Eflâkî 1973).

Arif Çelebi, Orta Çağ dünyasında Anadolu'nun önemli şehirlerinden olan Tokat ve Sivas'a çok sayıda seyahat gerçekleştirmiş ve bu şehirlerde belirli süreler zarfında kalmıştır.

Arif Çelebi, İlhanlı başkenti Sultaniye'ye bir seyahat daha gerçekleştirmiştir. Bu seyahatin sebebi *Menâkıbü'l-ârifin*'de İlhanlı hükümdarı Olcaytu Han'a (1304-1316) sıhhat vermek ve onu Şiilerin ve Rafızilerin mezhebinden menetmek olarak verilmektedir. Arif Çelebi, 715 (1315) tarihinde yanında bulunanlarla beraber Olcaytu Han'ın yanına gitmek üzere hareket etmiştir. Bayburt şehrine ulaşmış ve burada bir müddet Ahi Ahmed'in makamında konaklamıştır. Bayburt'ta kaldığı sırada Erzurum vilayetinin ve mülhakatının hâkimi buraya gelerek Arif Çelebi'yi kendi köyüne davet etmiştir. Arif Çelebi, yanında bulunanlarla birlikte bu davete icabet etmiştir. Burada yapılan sema esnasında Arif Çelebi, Olcaytu Han'ın öldüğünü haber vermiştir. Buradan hareket eden Arif Çelebi, Ahlat şehrine gelmiş; buradan da İlhanlı başkenti Sultaniye'ye varmıştır. Sultaniye'ye gelince onu şehrin ileri gelenleri karşılamış; kendisine izzet ve ikramda bulunmuşlardır. *Menâkıbü'l-ârifin*'e göre, Arif Çelebi 717 (1317) yılında İlhanlı başkenti Sultaniye'ye bir seyahat daha yapmıştır. Hatta o sene Kurban Bayramı'nı Sultaniye'de geçirmiştir. Kurban Bayramı'nın Arife gününde Sultaniye şehrinde, Şeyh Sührâb-i Mevlevî'nin zaviyesinde kalmıştır (Eflâkî 1973).

Arif Çelebi Tokat'a bir seyahat yapmış; burada bulunduğu sırada Gömeç Hatun ve Pervane Muinüddin Süleyman'ın kızı Hanzâde ile görüşmüş; sohbetler etmiştir (Eflâkî 1973). Arif Çelebi'nin bir başka Tokat seyahati daha olmuştur. Bu seyahatinde Arif Çelebi, Tokat şehrine geldiği vakit şehrin ileri gelenleri, sultanların hanımları ve Pervane'nin kızı kendisine son derece saygı göstermişlerdir.

Hepsi belirli bir sebep veya amaç doğrultusunda seyahat eden yukarıda anılan şahsiyetler devrin dinî ve ilmî konularında önde gelen isimleridirler. Kendi benimsedikleri veya oluşturdukları öğretinin yayılması, kendilerine taraftar toplama gayesi ile seyahatlerini gerçekleştirmişlerdir. Bir sonraki

yazıda yine bu dönemdeki diğer bazı şeyh-derviş veya öğretiyeye mensup zatların seyahatleri, gezileri üzerinde durulacaktır.

KAYNAKÇA

- Ahmed Eflâkî. (1973). *Âriflerin Menkıbeleri (Manakib al-Ârifin) I-II*. (Çev. Tahsin Yazıcı). İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- Can, Ş. (2013). *Mevlânâ: Hayatı, Şahsiyeti ve Fikirleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Demirli, E. (2008). Sadreddin Konevî. *İçinde; İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 35, ss. 420-425). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (1985). *Mevlânâ Celâleddin*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Ocak, A. Y. (1996). Hacı Bektâş-ı Velî. *İçinde; İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 14, ss. 455-458). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Önder, M. (1986). *Mevlânâ Celâleddin-i Rumî*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Öngören, R. (2004). *Mevlânâ Celâleddin-i Rumî*. *İçinde; İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 29, ss. 441-448). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yazıcı, T. (1991). Ârif Çelebi. *İçinde; İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 3, ss. 363). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

İsmail TURAN

Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 60250, Fen- Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Tokat.

E-posta: turanislml@gmail.com

ORCID:0000-0003-1547-4762

İsmail TURAN

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu (2011). Yüksek lisans derecesini Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim (2016), doktora derecesini Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'ndan aldı (2022). Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesinde Dr. Öğr. Üyesi olarak çalışmaya başladı (2022). Hâlen Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nde görev yapmaktadır. Temel çalışma alanları, Ortaçağ Türk-İslâm devletleri tarihi, Anadolu şehir tarihidir.